

SEPPÖ SAJAMA

Opas Spinozan hämmentämille

Juhani Pietarinen, *Opas Spinozan Etiikkaan*. Gaudeamus, Helsinki 2019. 342 s.

Juhani Pietarisen *Opas Spinozan Etiikkaan* (jatkossa lyhyesti OSE) on erityislaatuinen teos jos siksi, ettei se tunnu oikein sopivan mihinkään tuttuun filosofiseen laji-tyyppiin tai kategoriaan. Klassikko-teosten kommentaaritkin ovat meillä harvinaisia, mutta OSEn kaltaisia yksityiskohtaisia ”juoksevia kommentaareja” (*running commentaries*), joissa kommentoidaan jokaista tekstintinkoa alkutekstin järjestyksessä, ei meillä ole ollut ennen OSEa¹.

Spinozan *Etiikan* erityisluonne paljastuu sen otsikosta: *Ethica more geometrico demonstrata* eli ”Etiikka geometriseen tapaan todistettuna”. ”Geometrinen tapa” tarkoittaa Eukleideen geometrian aksiomaattista metodia, jossa ”ensin määritellään peruskäsitteet ja esitetään itsestään selvinä pidettävät aksioomat ja postulaatit, ja niistä johdetaan sitten tarkasteltavia asioita koskevia väitteitä eli propositioita” (OSE 18).

Periaatteessa aksiomaattisen metodin idea – ainakin Pascalin kahteen sääntöön pelkistämässä muodossa: määrittele käsitteesi ja todista väitteesi² – on hyvä, mutta kuten Pietarinen huomauttaa, ”[g]eometrinen rakenne tekee *Etiikan* ajatuskulun seuraamisen vaikeaksi” (OSE 19). Syyn tiesi jo Aristoteles: se, mikä on *itsessään* yksinkertaista, ei välttämättä ole sitä *meille*: ”Tietysti on lähdeittä liikkeelle siitä, mitä tunnetaan, mutta asiat voivat olla tunnettuja kahdella tavalla, tunnettuja meille tai yksinkertaisesti tunnettuja. Meidän on siis ilmeisesti aloitettava siitä, mikä on tunnettuja meille.”³ Pietarinen ottaakin tehtäväkseen Spinozan *Etiikan* ”de-aksiomatisoinnin” eli sen hankalien ”itsessään tunnettujen” ajatuskulujen palauttamisen muotoon, joka on ”meille tunnettu”. Avaimena hän käyttää substanssin voimatulkintaa,

jonka mukaan ”[voima] on kaiken todellisuuden perustana” (OSE 19).

Spinoza itse tiivistä *Etiikan* metafyyssisen ydinsisällön sanoihin ”Deus sive natura”, ”Jumala eli luonto”. Pietarisen voimatulkinnan perusidean voisi ilmaista sanoin ”substantia sive potentia”, ”substanssi eli voima”. Pietarisen opin sisällön voisi ilmaista vähän selvemmin näin: Koska substanssi on yhtä kuin voima ja koska substanssi ilmenee kahtena attribuuttina, ajatteluna ja ulottuvuutena, myös voima ilmenee kahdella tavalla, ajattelussa *conatuksena* (tietoisena pyrkimyksenä) ja ulottuvuudessa *inertiana* (liikkeen jatkuvuutena).

OSEn tarkoitus on siis *selittää* vaikean alkutekstin geometriseen tapaan esitetyt ajatukset tavallisella kielellä. Tällaisen parafrasoinnin hyötyä on vaikea arvioida – varsinkin, kun parafrasi sisältää lainauksina olennaiset osat alkutekstistä. Miten on ylipäänsä mahdollista arvioida kirjaa, jonka ”läpi näkyy” koko ajan toinen kirja? Olisi tarpeen löytää

edes jollakin tapaa objektiiviset arviointikriteerit. Näitä voisivat olla *katavuus*, *luotettavuus*, *ymmärrettävyys* ja *tieteellisyys*. Kahden viimeisen välillä on Aristoteleen huomaama jännite: se mikä on ymmärrettävää meille, ei välttämättä ole tieteellisesti eli ”geometrisesti” todistettavissa – ja kääntäen.

Mikä tahansa luotettava kuvaus *Etiikan* sisällöstä noudattaa tietysti jossain määrin alkutekstin ideaa ja rakennetta. Spinozan *Etiikan* ja Pietarisen OSEn samanmuotoisuuden ja -sisältöisyyden aste on kuitenkin aivan eri tasolla kuin *Etiikan* ja sen jostain filosofian historiasta löytyvän kuvauksen tapauksessa. Tästä syystä OSEa on helppo käyttää *Etiikan* avaamisen apuvälineenä, käsikirjana. Asiahakemisto ja sanasto olisivat tietysti lisänneet kirjan käyttöarvoa käsikirjana, vaikka selkeä sisällysluettelo auttaa kyllä paljon navigoinnissa. OSEa voi kuitenkin käyttää myös lukematta sen rinnalla *Etiikkaa*, koska *Etiikan* kaikki aforisminkaltaiset propositiot ja määritelmät sisältyvät suorina lainauksina (usein Pietarisen itse kääntäminä) myös OSEen. Siksi OSEn lukeminen on samalla myös *Etiikan* lukemista. Liihoitellen ja karkeasti sanottuna OSEn ja *Etiikan* suhde on se, että Pietarinen on korvannut Spinozan vaikeat todistukset omilla selityksillään, jotka eivät pyri ”tieteellisyyteen”, vaan ymmärrettävyyteen. Siksi voisi melkein sanoa, että *Etiikka* ja OSE ovat osittain ”sama kirja”.

Pietarinen on kovin vaatimaton sanoessaan sivulla 20, ettei hänen tarkoituksenaan ollut ”varsinaisen tieteellisen tutkimuksen” laatiminen. Tämän lausunnon taustalla on ilmeisesti analyttisen filosofian tieteellisyyskäsitys. Pahimmillaan se ilmaistii takavuosiina sanomalla,

”OSE on paraatiesimerkki siitä, että hyvin tehdyllä filosofian historialla tai populaarifilosofialla on vaikeuksia mahtua sille osoitettuun karsinaan.”

että on olemassa kahdenlaisia filosofeja: niitä, jotka ajattelevat itse, ja niitä, jotka referoivat muiden ajatuksia. Sanomattakin on selvää, että tällaisia ajatuksia esittäneet katsoivat filosofian historian tutkijoiden kuuluvan jälkimmäiseen joukkoon. Synninpäästön saattoivat saada ne, jotka tarkastelivat jotain yksityiskohtaa klassikon tekstissä. Tämä näkemys kannattaa jättää omaan arvoonsa. OSE on paraatiesimerkki siitä, että hyvin tehdyllä filosofian historialla tai populaarifilosofialla on vaikeuksia mahtua sille osoitettuun karsinaan.

OSE on todella kattava. Siinä on vain kaksi lukua, joilla ei ole suoraa vastinparia *Etiikassa*: alkusanat ja loppusanat, jotka antavat yleiskuvaa teoksesta. Kaikki muut OSEn osat kommentoivat tai selittävät jotakin *Etiikan* yksittäistä tekstinkohtaa. Mutta löytyy *Etiikasta* kohtia, joita OSE ei kommentoi tai selitä. Yksi niistä on ensimmäisen osan liite, joka sisältää Spinozan version aatehistoriallisesti tärkeästä luonnon finalistisen selittämistavan kumoamisesta. Sen eräänlaisessa ”jatko-osassa”, neljännen osan esipuheessa (jota OSE sitä vastoin kommentoi), tätä ideaa sovelletaan ihmisen toimintaan argumentoimalla, että niin sanotut finaaliset syyt – tulevaisuudessa olevat päämäärät ja tavoitteet – ovat itse asiassa vain nykyhetkessä olevia ihmisen haluja, jotka nekin

ovat aiempien syiden aiheuttamia. Ihmisen halut ja aikomukset ovat siten samanlaisia vaikuttavia syitä kuin muutkin luonnossa olevat syyt, joten teleologia joutaa romukoppaan.

Luotettavuus on kattavuuden ohella toinen OSEen soveltuva arviointikriteeri. Antaako OSE luotettavaa tietoa *Etiikasta*? Koska OSE sisältää jo *Etiikan* olennaiset osat (kuten propositiot ja määritelmät) suorina sitaatteina, vastauksen on oltava myöntävä. Mutta pitää kuitenkin muistaa, että ylivoimaisesti suurin osa OSEa koostuu Pietarisen selityksistä. Jokainen selitys kumpuaa selittäjän omasta näkökulmasta, ja *Etiikkaa* onkin tulkittu monin eri tavoin. Koska lopullista tulkintaa ei ole, kysymys luotettavuudestakin jää vaille lopullista vastausta. Pietarisen kunniaksi on joka tapauksessa sanottava, että hän esittää hyvin maanläheisen ja johdonmukaisen tulkinnan. Lisäksi hän pelaa avoimin kortein. Hän kertoo alkusanoissa edustavansa turkulaista substanssin voimatulkintaa. Lukijan onneksi tämä tulkinta on hyvin uskottavan tuntuinen verrattuna moniin muihin markkinoilla oleviin, mielikuvituksellisempiin tulkintoihin. Se on jopa niin uskottava, että herää kysymys, onko kyseessä enää mikään varsinainen ”tulkinta”. Sen perusteet löytyvät näet suoraan

Etiikasta ilman kohtuutonta hermeneuttista ponnistusta.

Kaiken kaikkiaan OSE on merkittävä lisä suomalaiseen filosofiseen kirjallisuuteen. Muuallakaan ei tietääkseni ole vastaavaa teosta. Esimerkiksi H. H. Joachiminn klassinen kommentaari 1900-luvun alusta jää paljon OSEa etäämmälle *Etiikan* tekstistä⁴. OSE jäi Juhani Pietarisen viimeiseksi työksi. Spinozistisesta katsoen onkin pieni ihme, että OSE syntyi juuri Suomessa, jossa Spinoza-tutkijoita ja -harrastajia on kovin vähän. Ehkä tilanne muuttuu tämän kirjan myötä. Edellytykset sille on joka tapauksessa luotu.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Keskiajalla ne sen sijaan olivat tavallisia niin oikeustieteessä ja teologiassa kuin filosofiassakin.
- 2 Blaise Pascal, *Geometrisesta mielestä ja muita pohdiskeluja* (De l'esprit géométrique et de l'art de persuader, 1658). Suom. Martti Anhava. WSOY, Helsinki 2002, 20–21.
- 3 Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka*. Teokset VII. Suom. Simo Knuutila. Gaudeamus, Helsinki 1989, I 4, 1095b3–4.
- 4 Harold H. Joachim, *A Study of the Ethics of Spinoza*. Clarendon, Oxford 1901. Verkossa: archive.org/details/ethicsofspinoza00joacuoft